

KIRÁLY PÉTER 100
TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE I.

Király Péter 1917-2015

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

KIRÁLY PÉTER 100
TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE I.

Szerkesztette
Császári Éva és Mária Imrichová

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Szent Adalbert Közép-
és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány

SZAKMAI LEKTOROK

Bañcerowski Janusz
Lukács István
Ivor Ripka
Marta Součková
Szabó Tünde
Zoltán András

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

A KIRÁLY PÉTER 100 nemzetközi tudományos
szlavisztikai konferencia hazai és külföldi előadói

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő: Lukács István
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-066-9

1. KÖTET TARTALOM

KÖSZÖNTŐK

NYOMÁRKAY ISTVÁN: Köszöntő	9
PAVOL ŽIGO – PETRA KOLLÁROVÁ: Metodologický prínos Petra Királya pre slovanskú dialektológiu	12
GYIVICSÁN (DIVIČANOVÁ) ANNA: Vedecká činnosť Pétera Királya s osobitným zreteľom na kultúru slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku	26
KÄFER ISTVÁN: Adalékok a keletszlovák nyelvjárás emlékeihez: Ján Andráscsik és Tomek Vince	33

NYELVTUDOMÁNY

BAŇCZEROWSKI JANUSZ: Van-e szerepe az etimológiának a világ nyelvi képének elemzésében?	43
LADISLAV GYÖRGY: Hovorená slovenčina v okrese Veľký Krtíš (analýza na konfrontačnej osi monolingválni – bilingválni obyvatelia)	50
MÁRIA IMRICHOVÁ: Lexikálna polysémia a lexikálna synonymia v slovenských právnych textoch	59
PÁTROVICS PÉTER: A prefixumok szerepéről a lengyel aspektus- és aktionsartképzésben. az aspektuális homonímia problémája	68
VERONIKA PEROVSKÁ: Pasívum v slovenských historických textoch	79
PATRIK PETRÁŠ: Problematika používania nesklonných pomenovaní v súčasnej slovenčine (na príklade iníciaľových skratiek z oblasti informačno-komunikačných technológií)	90

MÁRIA RENDÁROVÁ: Funkcia spisovných a nespisovných výrazových prostriedkov v bulvárnej tlači	102
TÓTH SÁNDOR JÁNOS: A világ nyelvi képe a morfológiában	112

TÖRTÉNETI NYELVTAN ÉS DIALEKTOLÓGIA

TOMÁŠ BÁNIK: Nárečia dolnozemských Slovákov v konfrontácii s nárečiami stredoslovenského makroareálu	130
DUDÁS ELŐD: A burgenlandi/ gradišcei horvát helyesírás története a 19. század végéig	143
SINIŠA HABIJANEC: Otázka kvantity v zemplínskych kalvínskych tlačiach.....	154
PETER KARPINSKÝ: Sociálna deixa v textoch zemplínskych ľudových piesní z rukopisného zborníka Karola S. Seredaiho <i>Zpjevanky zemplínských Slovanů v okolí michalovském</i>	165
GABRIELA MIHALKOVÁ: Deiktické prostriedky v slovenských jazykových pamiatkach	177
BLANKA NEDVĚDOVÁ: K jazyku korespondence druhej poloviny 17. stoeletí	191
MARIANNA SEDLÁKOVÁ: Okrajové dialekty ako jazykové laboratórium (na materiáli východoslovenských nárečí)	202
OKSANA TIMKO ĐITKO: Dijalektološki pogledi P. Királyja i jezične činjenice bačkih govora: pokušaj usporedbe	211

LEXIKOGRÁFIA

MARTINA IREINOVÁ: O slovníku nářečí českého jazyka	223
ILONA JANYŠKOVÁ: Maďarská stopa v <i>Etymologickém slovníku jazyka staroslověnského</i>	230
HANA KONEČNÁ: Šestidílný český <i>Jazykový atlas</i> na internetu ..	238

URKOM ALEKSANDER: Uporedna analiza strukture odrednica
mađarsko-srpskih dvojezičnih rečnika 247

MÓDSZERTAN, DIDAKTIKA

MARILENA FELICIA LUŢĂ: Inter-language and trans-language in-
terferences in Romanian students of Slovak studies 263

STANISLAVA SPÁČILOVÁ: Slovenčina v Maďarsku. Problémy
používania numeratívneho genitívu a gramatickej ka-
tegorie menného rodu 274

TÜNDE TUŠKOVÁ: Sociolingvistický výskum v dvojjazyčnom
univerzitnom prostredí 283

ÖSSZEHASONLÍTÓ NYELVÉSZET

MÁRIA ČIŽMÁROVÁ: Hungarizmy v ukrajinských rusínskych
nárečiach východného Slovenska 292

LUCIE JÍLKOVÁ: *Až tolik, až takový, až takhle* – k jedné slovenské
interferenci v češtině 303

SAMUEL KORUNIAK: Z medzijazykových kontaktov v spisovnej
slovenčine vo vojvodinskom prostredí medzi dvoma
svetovými vojnami 315

ALICA TERNOVÁ: Protichodné významy slovensko-slovinských
interlingválnych homóným 326

A BURGENLANDI/GRADIŠČEI HORVÁT HELYESÍRÁS TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD VÉGÉIG

DUDÁS ELŐD

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék
dudas.elod@btk.elte.hu*

Abstract: This paper presents the historical development of Burgenland Croatian spelling from 17th century to the second half of 19th century. This spelling system shows Hungarian and German influence and a couple of parallel results with the Kajkavian Croatian and Prekmurje Slovene spellings. Paper focuses on graphemes not in the Latin alphabet whose representation posed a major problem for Burgenland Croatian writers. The graphemes, used in the books by individual authors, are presented in a separate table.

Keywords: development of Burgenland Croatian spelling, linguistic contact, Hungarian influence, German influence, consonants

1. Bevezetés

A 16. század során Nyugat-Magyarország területén jelentős számú horvát népesség telepedett le, amely a török elől menekülve hagyta el egykori otthonát és költözött az akkoriban kevésbé lakott Nyugat-Magyarország területére, ahol utódaik ma is élnek. A 18–19. század során virágzó irodalmi nyelvi tevékenységet fejtettek ki, amely elsősorban vallásos témájú kiadványokban és tankönyvekben teljesedett ki. A továbbiakban ennek az irodalmi nyelvi hagyománynak a helyesírás-fejlődéséről és történetéről lesz szó, amelyet a kezdetektől egészen a 19. sz. második feléig, az ún. gajicára való átállásig kísérünk figyelemmel.

2. A burgenlandi/gradiščeai horvátok

A 16. században több hullámban is nagyszámú horvát lakosság érkezett, telepedett le a Magyar Királyság nyugati megyéiben. Az első telepések az 1520-as években, míg az utolsók az 1580-as években érkeztek (HADROVICS 1974: 17). Négy vármegye, Pozsony,

Moson, Sopron és Vas területén letek új otthonra. Mivel valamennyi vármegye német neve tartalmazza a Burg 'vár' főnevet (Preßburg, Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg), így ezt a területet Burgenlandnak nevezték. Az első világháborút követő béketárgyalások során azonban ezt a területet három ország (Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia) között osztották fel, ami egyben a szó jelentésszűküléséhez is vezetett. Így ma már Burgenland csupán az ausztriai részt jelenti. A német Burgenland mintájára képezték a horvát *Gradišće* 'Burgenland' tükörszót, amelynek melléknévi származéka a *gradišćanski* 'burgenlandi'. Ezért az itt élő horvátok magukat *gradišćanski Hrvati* 'burgenlandi/gradišćei/gradistyei horvátok' néven nevezik. Érdekesség, hogy ez az elnevezés nem csupán a ma Ausztria területén élő horvátokra, hanem a Magyarországon és Szlovákiában élőkre is használatos elnevezés.

A terület horvát lakossága nem egy helyről érkezett új hazájába, amelyet a nyelvjárási differenciáltság is hűen tükröz. Legtöbben a tengermelléki ča-horvát nyelvjárást beszélik, de egy-egy településen što-horvát, kaj-horvát anyanyelvű lakosságot találunk. Irodalmi nyelvük, amely a 18. században alakult ki és indult virágzó fejlődésnek, éppen ezért ča-horvát alapú, ugyanakkor néhány što- és kaj-horvát jellegzetesség is megfigyelhető.

3. A burgenlandi/gradišćei horvát helyesírás története

3.1. Az eddigi kutatások

A horvát filológia gyakorlatilag mai napig adós az egyes regionális irodalmi nyelvek helyesírás-történetének részletesebb feldolgozásával. Sőt, mondhatjuk, hogy Tomo Maretić 19. sz. végén megjelent munkáját leszámítva (MARETIĆ 1889) nem is született a horvát latin betűs helyesírás történetét teljes egészében feldolgozó munka, amely a már említett egyes regionális irodalmi nyelvek helyesírás-történetével is foglalkozna. Született ugyan tanulmány a kaj-horvát helyesírással kapcsolatban (ŠOJAT 1970), nemrég pedig a szlavóniai helyesírásról (FARKAŠ-ĆURAK 2016), mégis azt mondhatjuk, hogy talán Hadrovics László volt az a filológus, aki a legtöbbet kutatta horvát helyesírás-történet egyes kérdéseit (HADROVICS 1942, 1944, 1951, 1966). Újabban pedig Vig István foglalkozott Verancsics Faustus szótárának he-

lyesírásával (VIG 2007). A burgenlandi/gradišcei horvát helyesírás tekintetében talán még lesújtóbb a helyzet, hiszen kizárólag magyar szlavisták foglalkoztak vele, a horvát nyelvészek érdeklődési körén kívül esett ez a téma. A legrészletesebb feldolgozást Hadrovics Lászlónak a burgenlandi horvát irodalmi nyelv 18–19. századi történetéről szóló monográfiájában találjuk, amelyben külön fejezetet szentelt a helyesírás történetének (HADROVICS 1974: 46–53). Feldolgozza az egyes nyomtatásban megjelent művek graféma-használatát, emellett számos általános tendenciára is rámutat a burgenlandi horvát helyesírással kapcsolatban. Király Péter a budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulmányait összegezte a kelet-közép-európai helyesírásokról szóló monográfiájában (KIRÁLY 2003), amelyben nyelvenként dolgozta fel az egyes kiadványok által használt helyesírás-rendszereket. A horvát könyvekkel foglalkozó fejezetben (KIRÁLY 2003: 160–214) említést tesz néhány burgenlandi horvát tankönyvről is, amelyek helyesírásáról megállapítja, hogy „helyesírása a magyart követi” (KIRÁLY 2003: 175).

3.2. A jelenlegi kutatás kerete és célkitűzései

A továbbiakban Hadrovics László eddigi kutatásaira támaszkodva és azt kiegészítve mutatom be a burgenlandi horvát helyesírás fejlődését a 17. sz. elejétől egészen a 19. sz. közepéig. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az egyes grafémákat művenként bemutató táblázatot is mellékelek. Emellett igyekszem rámutatni azokra az általánosságokra és jellemzőkre, amelyek a kutatás során kirajzolódtak. Végül nem titkolt szándékom az, hogy a burgenlandi helyesírás történetét kissé tágabb kontextusban, a kaj-horvát helyesírással összevetve mutassam be, hiszen, amint azt látni fogjuk, számos helyen meglepő az azonosság, ám olykor különbség is mutatkozik e két, a peremvidéken használatban lévő helyesírás története között.

A kutatás alapjául szolgáló korpuszt tizenkét nyomtatásban megjelent könyv alkotja. A legkorábbi 1609-ben, míg a legkésőbbi 1864-ben jelent meg. A 17. századból két, a 18. és 19. századból öt-öt könyv helyesírását vizsgáltam. Vizsgálatom nem terjedt ki valamennyi grafémára, hiszen a latin nyelvben is meglévő grafémák jelölése nem okozott különösebb nehézséget. Helyes-

írás-történeti szempontból az alábbi fonémák jelölismódja volt a legkritikusabb és legváltozatosabb: /tʃ/, /ʃ/, /s/, /ʒ/, /z/, /k/, /p/, /ʃ/, /c/.

3.3. Az egyes fonémák jelölési módja

A /tʃ/ fonéma jelölése egységes képet mutat, ugyanis már a kezdetektől fogva a *cz* grafémával jelölték. Ez a betű a magyar helyesírás történetében 1430 körül jelenik meg először és Husz János cseh helyesírásából vették át, egészen 1922-ig használták (KNIEZSA 1959: 7).

A /ʃ/ fonéma jelölésére Grgur Mekinić 17. századi énekeskönyveiben a *ch* grafémát találjuk. Ez a graféma a magyar helyesírás korai történetében, már a 11. századi kancelláriai helyesírásban megjelenik (KNIEZSA 1959: 6), ám a 16. századi katolikus helyesírással kezdett el terjedni (KNIEZSA 1959: 20). A 18–19. századi könyvek a *cs* és *cí* grafémát használják. Ezek közül előbbi a magyar helyesírásban is ismert, hiszen mai napig ez használatos a /ʃ/ fonéma jelölésére. Egyébként a 16. században tűnik fel először, azonban csak Pázmány Péter kezdte el elsőként tudatosan használni ezt a magyar betűkombinációt, amely az 1832-es első akadémiai helyesírás miatt kezdett el terjedni (KNIEZSA 1959: 34). A *cí* betűkombináció minden bizonnyal német nyomdászati hatásra utal.

Az /s/ fonéma jelölésére nem alakult ki egységes gyakorlat a burgenlandi horvát irodalmi nyelvben. Írták *sz* és *lʒ* betűkombinációval, de *z* grafémával is. Mindkét betűkombináció a 16. századi magyar protestáns helyesírásból származik. Előbbi Sylvester Jánosnál bukkan fel először, aki a németből vette át (KNIEZSA 1959: 34), utóbbi pedig Heltai Gáspár újítása (KNIEZSA 1959: 18). A *z* graféma használatát tekintve nem lehetünk biztosak a magyar hatásban, hiszen bár már a 11. századi kancelláriai helyesírás óta ismert volt (KNIEZSA 1959: 6), német eredete miatt akár azt is feltételezhetjük, hogy közvetlen német hatást mutat a burgenlandi horvát helyesírásban.

Az /ʃ/ fonéma jelölésére számos grafémát használtak a burgenlandi horvát könyvekben: *s*, *ss*, *í*, *íí*, *ís*. A felsorolt grafémák és betűkombinációk közül csupán az *s* mutat magyar hatásra, a többi feltehetőleg a német helyesírásból került be a burgenlan-

di horvátba. Az *s* grafémát az írásbeliség kezdetei óta használták (KNIEZSA 1959: 34), viszont normatívvá csak a 19. században vált.

A /*ʒ*/ fonéma jelölésére a legkülönbélebb megoldásokat alkalmazták a burgenlandi horvát szerzők. Ez azonban nem számít kurióznak, ugyanis a kaj-horvát és a muravidéki szlovén helyesírás esetében is ugyanezt látjuk. Visszatérve a burgenlandi horvátba, itt az alábbi grafémákat használták: *s*, *l*, *ll*, *sl*, *z'*, *zs*, *zl*. Ezek közül magyar hatásról az *s*, *z'* és *zs* kapcsán beszélhetünk. Az *s* már Mekinić énekeskönyveiben megjelenik, sőt még egy 1806-ban megjelent könyvben is megtaláljuk. A magyar helyesírás történetében Dévai Bíró Mátyás 1549-ben Krakkóban megjelent *Orthographia Ungarica* című művében jelenik meg először (KNIEZSA 1959: 17). A *z'* graféma egy 1806-os nyelvtankönyvben tűnik fel először. A magyarban a katolikus helyesírásban találjuk meg. Káldi György, akinek a nevéhez a katolikus helyesírás megreformálása fűződik, alkalmazta ezt a grafémát és feltehetőleg cseh mintára mutat (KNIEZSA 1959: 20). A *zs* betűkombináció a burgenlandi horvát könyvekben a 19. században jelenik meg, Fickó József peresznyei pap vette át. A magyarban 1655-ben tűnik fel először, de csak Révai Miklós kezdte el tudatosan alkalmazni (KNIEZSA 1959: 34).

A két 17. századi énekeskönyv a /*ɲ*/ fonéma jelölésére a *ni* betűkombinációt használja. Később általában a magyarból való *ny*, ritkábban az *nj* használatos. Az *ny* graféma a 13. sz. óta van jelen a magyar helyesírásban (KNIEZSA 1959: 34).

A /*ɲ*/ fonéma jelölésére is elmondható az, ami az /*ɲ*/ esetében, azaz Mekinić énekeskönyvei másként jelölik mint a későbbi nyomtatott könyvek. A 17. században *li* grafémával, később a magyarban mai napig használatban lévő *ly* grafémával jelölték. A *ly* az *ny*-hez hasonlóan a 13. században tűnik fel először (KNIEZSA 1959: 34).

A /*ʃ*/ fonéma jelölése ingadozó, nem alakult ki egységesnek tekinthető gyakorlat. Ami a két korábban bemutatott palatális fonéma jelölésmódjával megegyezik, az, hogy Mekinić két énekeskönyvében *di* grafémát találunk, ami később teljesen eltűnik. A későbbi könyvek hol a magyarból származó *gy*, hol pedig a *dj* grafémát használták. A *gy* a magyarban a 13. sz. óta van meg (KNIEZSA 1959: 34).

A /c/ fonéma esetében is azt láthatjuk, hogy Mekinić eltérő módon jelöli, mint a későbbi szerzők. Ő ugyanis a *chi* grafémát használja, hogy elkülönítse a *ch*-vel jelölt /tʃ/ fonémától. A későbbi burgenlandi horvát könyvekben azonban egységesen *ch* graféma vált a /c/ fonémát jelölő betűvé. Ennek oka az lehet, hogy a *ch* helyett más grafémákat használtak a /tʃ/ fonéma jelölésére, így nem volt annak akadálya, hogy a *ch* a /c/ fonémát jelölő betűvé váljon.

A könnyebb éttekinthetőség kedvéért egy táblázatot mellékelek a fentebb bemutatott fonémák jelölésmódjáról.

Forrásművek	/ts/	/tʃ/	/s/	/ʃ/	/z/	/j/	/k/	/j/	/c/
Dus. pesz. 1609	cz	ch	sz, fž	s, f, ff	s, f	ni	li	di	chi
Dus. pesz. 1611	cz	ch	sz, fž	s, f, ss, ff	s, f	ni	li	di	chi
Horv. Ev. 1732	cz	cs, cf	sz, fž, z	s, f, ff	s, f, ff	ny, nj	ly	gy	ch
Horv. Kat. 1747	cz	cs, cf	fž	s, f, fs	s, f	ny	ly	-	ch
Hisa Zlat. 1754	cz	cs, cf	sz, fž, z	s, ff, f, fs	s, f, ff	ny	ly	dj	ch
Duh. Persz. 1763	cz	cs	sz, fž, z	s, fs, ff, ss	s, f, ff	ny	ly	gy, dj	ch
Mar. Czve. 1781	cz	cs, cf	sz, fž	s, fs, ff	s, f	ny	ly	gy	ch
Posz. Duh. 1803	cz	cs	sz, fž, z	s, ss, f, fs, ff	s, sf	ny	ly	-	ch
Slab. 1806	cz	cs	sz, fž, z	s, ss	z'	ny	ly	-	ch
Horv. Kal. 1806	cz	cs, cf	fž, z	s, fs, ff	s, zs, f, zf, ff	ny, nj	ly	dj	ch
Razl. 1836	cz	cs	fž, z	s, fs	zs	ny	ly	dj	ch
Zsit. 1864 Szvecz.	cz	cs	sz, z	s	zs	ny	ly		ch

3.4. A burgenlandi horvát helyesírás fejlődésének története
Arra, hogy a burgenlandi horvát helyesírás a magyar helyesírással párhuzamosan fejlődött, és hogy a kaj-horvát helyesírással számos közös vonást mutat, már Hadrovics László (1974: 46) is felhívta a figyelmet. Az első burgenlandi horvát nyomtatott

könyv 1568-ban jelent meg Regensburgban. A helyesírási rendszerének bemutatásától kutatásom során azért tekintettem el, mert egyrészt semmiféle hasonlóságot sem mutat a korabeli, azaz 16. századi kaj-horvát helyesírással, hanem a magyar protestáns hagyományt követi (HADROVICS 1974: 46). Másrészt, s ez talán a fontosabb érv, a burgenlandi horvát helyesírás fejlődésére a későbbiekben semmiféle hatást sem gyakorolt (vö. HADROVICS 1974: 47). A horvát protestáns kiadványok helyesírásával kapcsolatos kérdésekről Hadrovics László (HADROVICS 1951) tanulmánya tájékoztat.

Grgur Mekinić 1609-ben és 1611-ben megjelent énekeskönyvei a protestantizmus utolsó nyomai a burgenlandi horvátoknál. Sajnos a 17. századból nem maradt fenn az utókor számára más nyomtatott könyv, jelentőségüket ez is, és természetesen a helyesírás-történetben betöltött szerepük is csak növeli. Mekinić grafémahasználata számos ponton megegyezik az első nyomtatott kaj-horvát nyelvű könyvekével. A kaj-horvát könyvekben is fellelhető grafémák: *cz, ch, sz, lz, lí, ni, li*. Utóbbi kettő csak Antun Vramec könyveiben van meg, az első kaj-horvát könyvből, Ivan Pergošić Tripartitum-fordításából hiányzik. Összességében elmondható, hogy Mekinić énekeskönyvei tudatos fonémajelölésről és a korabeli kaj-horvát ortográfia ismeretéről tanúskodnak. A burgenlandi horvát helyesírás fejlődése szempontjából fontos kiemelni, hogy az általa használt *cz* betűkombinációt követte valamennyi későbbi burgenlandi horvát kiadvány is.

A 18. században kezdődött el a burgenlandi horvát irodalmi nyelv igazi virágkora. A helyesírás-történet szempontjából két könyvet külön is érdemes kiemelni. Az egyik az 1732-ben ismeretlen szerzőtől megjelent evangélium-fordítások, míg a másik az 1741-ben a ferences rendi szerzetes Ladislav Valentić által kiadott lekcionárium, az *Epiztole i vangyelja*. E két nyomtatott könyv grafémái szinte teljesen megegyeznek. A 18. sz. későbbi írói számára követendő például szolgáltak (HADROVICS 1974: 51). A helyesírás fejlődése szempontjából fontos fordulópontot jelentett, hogy Mekinić rendszeréhez képest a *ch* betűkombinációval jelölték a /c/ fonémát, és ez egészen a 19. sz. közepéig változatlan is maradt. Ebben a két kiadványban bukkan fel először a *cs, cf* graféma is, továbbá a palatális mássalhangzók magyar

hatást tükröző jelölési módja is. Megállapíthatjuk, hogy a 18. sz. második felére kialakult a burgenlandi horvát helyesírási norma, amelyet minden szerző követett.

A 18. században megszilárdult graféma-használatot a 19. sz. elején néhány újítás érte. Érdekes azonban, hogy újítás csak a /z/ fonéma jelölésének esetében figyelhető meg. 1806-ban jelent meg a budai Egyetemi Nyomda kiadásában egy tankönyv *Slabikar aliti jimen knyiz'ica* címmel. A tankönyvben elsőként láthatjuk a z' grafémát a /z/ fonéma jelölésére. Ez a betű először Káldi György katolikus helyesírásában tűnik fel a 17. században és feltehetőleg a cseh helyesírás hatását láthatjuk benne (KNIEZSA 1959: 20). A tankönyvre visszatérve érdemes megjegyezni, hogy Király Péternek sikerült azonosítania a szerzőt. Véleménye szerint Ioannes Sigismundus Karnert tekinthetjük szerzőnek, aki németből fordította le burgenlandi horvátra a tankönyvet (vö. KIRÁLY 2003: 175–176). Fontos hozzátenni, hogy e graféma használata a fordító egyéni gyakorlatára vall, hiszen sem korábban, sem későbbi kiadványokban sem fordul elő. Ugyanakkor a kaj-horvátban és a muravidéki szlovénban is használták egyes szerzők. Amint az összefoglaló táblázatból is kitűnik, az 1806-os kalendárium még igen következetlen a /z/ fonéma jelölésében, viszont a később megjelent könyvekben feltűnik a zs graféma, amelyet a burgenlandi horvát helyesírásban Fickó József peresznyei plébános alkalmazott elsőként (HADROVICS 1974: 52). A zs betűkombináció magyar újítás, amelyet a cz-cs, s-sz analógiájára találtak ki a z párjaként, elsőként 1655-ben tűnik fel (KNIEZSA 1959: 34). Érdemes megjegyezni, hogy a kaj-horvátban nem használták ezt a grafémát. A muravidéki szlovénban is igen későn, csupán a 19. sz. második felében bukkan fel.

Az utolsó burgenlandi horvát helyesírású könyvek az 1870-es években jelentek meg. 1872-ben Kőszegen a *Novo Marianszko czvétje*, 1873-ban pedig Budapesten egy tankönyv *Goszpodarenja nauk* címmel (HADROVICS 1974: 53). E két könyv megjelenését követően a régi burgenlandi helyesírás helyére a horvátok által használt mellékjeles helyesírás a gajica lépett, amelynek alapjait cseh mintára Ljudevit Gaj fektette le 1830-ban megjelent helyesírásában. A burgenlandi horvát nyelvű könyvek helyesírásaként elsőként Lovre Karall pap alkalmazta *Sridnji ka-*

tekizmuš című művében (HADROVICS 1974: 53). Ezzel véget ért a több mint kétszáz éves hagyománnyal bíró burgenlandi horvát helyesírás története.

4. Összefoglalás

Amint az a fentiekből is kitűnik, a burgenlandi/gradišcei horvát helyesírás története számos ponton kapcsolódik az egyes közép-európai regionális irodalmi nyelvek (kaj-horvát, muravidéki szlovén) helyesírásához. Közös pontot jelentett a Magyar Királyság területén létrejött regionális irodalmi nyelvi állapot, amely egyúttal azt is jelentette, hogy közvetlen kapcsolatban álltak a magyar nyelvvel és kulturális közeggel. Ebből adódóan nem meglepő, hogy magyar hatás érte a helyesírást is, amely az egyes fonémák jelölésére használt grafémákban érhető tetten. Ugyanakkor nem elhanyagolható szempont, hogy a német nyomdákkal való kapcsolat – számos könyvet német nyomdászok szedtek sajtó alá – azt is jelentette, hogy egyes grafémák használata egyértelműen német hatást mutat. A burgenlandi horvát helyesírás kezdeteit a 17. sz. első évtizedére tehetjük, ám helyesírási norma kialakulásáról csupán a 18. sz. harmincas-negyvenes éveitől kezdve beszélhetünk. Az ekkor kialakult rendszer a 19. sz. elején átesett néhány kisebb változáson, mígnem a 19. sz. második felében a horvát helyesírási rendszer, a gajica átvételével, végleg el nem tűnt.

Bibliográfia

- FARKAŠ Loretana – ĆURAK Silvija, 2016: Mađarsko-hrvatska grafijska prožimanja u prošlosti. *Od početaka do danas. 120 godina kroatistike u Budimpešti*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 95–110.
- HADROVICS László, 1942: Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache. Johannes Belostenec (1594–1675) als Lexikograf und Pridiger. *AECO* 8/ 168–228.
- –, 1944: Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert. *AECO* 9–10/ 325–374.

- -, 1951: A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 1/ 164–172.
- -, 1966: Pokušaj reforme latiničkog pravopisa 1785. godine. *Beogradski univerzitet. Anali filološkog fakulteta* 5/ 267–272.
- -, 1974: *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert.* Budapest–Wien: Akadémiai Kiadó.
- KIRÁLY Péter, 2003: *A kelet-közép európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai. 1777–1848.* Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék.
- KNIEZSA István, 1959: *A magyar helyesírás története: második, javított kiadás.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- MARETIĆ Tomo, 1889: *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovim.* Zagreb: JAZU.
- ŠOJAT Antun, 1970: *Pravopis stare kajkavske književnosti.* *Filologija* 6/ 265–282.
- VIG István, 2007: Ungarischer Einfluss im kroatischen Schriftsystem von Faust Vrančić. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 52/ 447–456.

Forrásművek

- Dus. pesz., 1609: *Dosevne peszne psalmi ter hvale vzdania diachke, od bogaboiechih vchenih mōsi Vnimskom i nikoliko Vugerfzkom Iaziku szpraune, a szada pak V Heruatczki Iazik preobernute po Gerguru Pythiraeufu alit Heruatczki Mekinichiu Pri S. Krifi kol Soprona Plebanufu.* Sz. Kris: Imre Farkas
- Dus. pesz. 1611: *Droge kniige Dosevnh Peszszan, Psalmov, Hymnuffeu, ter hvale vzdania diachak vzetih iz Sz. Pifzma, iz zgouora Sz Otacz, i zmolitau mudrih knijfnikou, lipo szpraune i popifzane po Gergoru Pythiraeovsfu, alit Heruaczkki Mekinichiu, pri Sz. Krifi koll Soprona Plebanuffu.* Sz. Kris: Imre Farkas
- Horv. Ev. 1732: *Horvaczko Evangyelye.* Gyur: Joseph Anton Streibig.
- Horv. Kat. 1747: *Horvatszki Katekizmus Aliti Kratak Nauk Kerschanszki.* Jakov Wanbek.

- Hisa Zlat. 1754: *Hisa Zlata*. Sopron: Josef Sziesz.
- Duh. Persz. 1763: *Csetvero-versztni Duhovni Persztan, Ki Sztoji va marlyivom Premislyavanyu Csetiri Poszlidnyi Dugovanyih*. Sopron: Josef Sziesz.
- Mar. Czve. 1781: *Marianszko Czvechie*. Sopron: Josef Sziefz.
- Posz. Duh. 1803: *Poszuda Duhovna, aliti Knyiga Lipe Pobosnosti*. Sopron: Anton Sziefz.
- Slab. 1806: *Slabikar Aliti Jimen Knyiz'icza*. Buda: Egyetemi Nyomda.
- Horv. Kal. 1806: *Nóvi Horvaczki Kalendar Na Léto Po Narodjenyu Kristussa 1806*. Sopron: Anton Sziesz.
- Razl. 1836: *Razlaganye velikoga Katekizmusa*. Sopron: Katharina Kulcsár.
- Zsit. Szvecz. 1864: *Zsitak Szveczev*. Pozson: Aloizius Schreiber.